

[ואולם בשו"ע הגר"ז (שטז, כב) כתב שאעפ"י שמן הדין מותר, כל בעל נפש יש לו להחמיר על עצמו, לחוש באיסור תורה לדעות המחייבות במלאכה שאינה צריכה לגופה, ולא יהרוג מזיקים שאין בהם חשש סכנת נפש, 'דהיינו אם אין ריץ אחריו אל ידרסנו אם אפשר לו להשמר ממנו ולהזהיר לאחרים שיישמרו ממנו'. ונראה שבכלל דבריו גם כפיית כלי, כי לענין דאורייתא אין חילוק בין צידה להריגה].

*

'נודמנו לו נחשים ועקרבים... לא הרגן – בידוע שנודמנו להורגו ונעשה לו נס מן השמים' – 'כשמזדמן לאדם איזה דבר סכנה וניצול, זה סימן שיש עליו דין עונש אותו דבר שהיה ראוי לבוא עליו, אלא שהש"י ברוב רחמיו וחסדיו לא יחפוץ במות המת כי אם בשובו מדרכיו וחייה, והצילו בנס נגד שורת הדין, והזמין לו לעוררו על ידי זה שישוב, וכמו שאמרו בשבת בנודמנו לו נחשים ועקרבים ונשופין בו ולא הרגן שנודמנו להורגו ונעשה לו נס. ופרש"י: והראה לו הקב"ה שחטא. וכן איתא... ועל כן אומרים בברכת הודאה 'הגומל לחייבים טובות' – דלולי היה חייב לא היה צריך ליכנס למקום סכנה כלל...' (מתוך דברי סופרים לר"צ הכהן ב).

ובצדקת הצדיק (קסא): '... [ואפילו רק כפתוהו ללקות ולא הלקוהו הרי הוא כאחיך כמו שאמרו במכות, וכדרך שאמרו בשבת בנחש שהיה רודף אחריו – כי בזה יצא ידי עונשו ויסורין שלו בפחד שחשב שישכנו, וכן היה באמת דמן השמים נודמנו להורגו וכו' כדאיתא התם, רק שחטו עליו ופדאוהו על ידי הפחד, על דרך שאמרו (ברכות נה). חלמא בישא עציבותיה מסתייה, כי כששב באמת אז כל עניני עולם הזה הוא 'כחולמים'.

דף קכב

'קרונות של בית רבי מותר לטלטלן בשבת'. הרי"ד בתוספותיו מפרש שמשמיענו שמותר לגרום הקרונות (= עגלות למרכבת אנשים) על הקרקע ואין לחוש משום עשיית חריץ, וכדעת האומר (בביצה כג:): כל הכלים אין נגררים חוץ מן העגלה מפני שהיא כובשת ואינה מזיזה עפר הצדה כבגירית שאר כלים העושים חריץ.

'עשה נכרי כבש לירד בו – יורד אחריו ישראל'. כתב הרמב"ן ועוד ראשונים ז"ל, שאם עשה את הכבש מעצים שהיו מחוברים בכניסת השבת – אותו כבש מוקצה הוא ואסור לטלטלו, אך לירד עליו מותר. ואולם אם היו הקרשים תלושים – אינם 'מוקצה' שהרי הנכרי אינו מקצה כלום בדעתו (ע"ע בענינים אלו, במובא לעיל כט).

'מעמיד אדם בהמתו על גבי עשבים בשבת אבל לא על גבי מוקצה בשבת' משמע שבאיסור מוקצה לא נמנעו חכמים מלגזור גזירה לגזירה, שהרי גזרו שלא להעמיד בהמתו שמא יטול המוקצה בידיו, הגם שאיסור מוקצה אינו אלא מדרבנן (עפ"י שו"ע הגר"ז רנב קו"א יד). ומכאן אין ראייה לגזור גזירה בטל טול מוקצה אלא באיסור השתמשות במוקצה, וכבר כתבו אחרונים להוכיח שהוא איסור חמור יותר. ובשו"ע הגר"ז שם רצה להוכיח מכאן לענין טלטול. אך יש להעיר מפרש"י בביצה יב. שגזרו מוקצה ביום טוב משום הוצאה, הגם שאיסור הוצאה מותר לעולם לבית הלל.

וע' ב'חדושי הר"ן' לעיל ג. שהעלה אפשרות לומר שלגבי שבת החמורה גזרו גזרה לגזרה. וכיו"ב כתב הרשב"א (הובא בב"י) לענין איסור חמור דכרת. (וע"ע ר"ש איגר ריש ביצה; מהר"ם ושאר מפרשים ביצה יב:).

תא שמע, עיר שישאל ונכרים דרין בתוכה והיתה בה מרחץ... התם כי מחממי אדעתא דרובא מחממי. תא שמע, נר הדלוק במסיבה...' אף על פי שכבר השיבו שיש לילך אחר הרוב, חזר והקשה מנר, כי סבר המקשה אמנם במרחץ יש לומר אין אדם טורח אלא בשביל הרוב, אבל נר הלא כל אדם צריך לו, גם היחיד, והמדליק מדליק לצורך כל אחד ואחד, ומן הסתם מדליק עבור נכרים (ריטב"א).

*

'... אפילו אם ראית אנשים מישראל שבכל ימות השבוע משקיעים ראשם ורובם רק בענין הפרנסה, שהם רודפים ממון וטורחים עליו הרבה ונותנים בו כל יגיעותיהם – אל תאמר עליהם רודפי ממון הם, ואין להם שמחה אלא בו, שבאה השבת ומעידה עליהם שאין היצונותם ופנימיותם שוות. נראים כטורחים על הממון בלבד, ואולם בוחן כליות ולב הוא יודע שאין לבם אלא לשמים ולצרכי שמים. מי יוכיח? – השבת תוכיח! כלום ראית מימיך אדם מישראל, שומר שבת מחללו, שהוא יוצא בשבת ומטייל בשדהו או מבקר בפנקסיו או מונה את מעותיו או מעיין בנכסיו? – 'רודפי ממון' אלה, על מה הם מתענגים בשבתותיהם? אינם מתענגים אלא על מצוותיהם בלבד. שאין לו שמחה לאדם מישראל מיגיעתו כל ימות השבוע ומהנאותיה, אלא כיון שהשבת באה רק אז נפשו ענוגה עליו ושמח בקדושתה של השבת, בבניו ובנותיו כשתילי זיתים סביב לשלחנו, ושקדושת השבת וקדושת המצוות שורה עליהם, ושמח הוא בתורתו ובמצוותיו!

תלמיד אחד היה לו לר' משה ליב ססובר, איש צדיק ותמים, ור' מאיר'ל פרמישלנר קראו לו. צדיק זה רגיל היה להתחטא לפני אביו שבשמים כבן המתחטא על אביו. את ה'לכו נא ונוכחה' היה הופך כלפי הקב"ה ומוכיח לפניו את צדקותן של ישראל.

פעם אחת היה מתחטא לפני אביו שבשמים ובלשון הזה היה מדבר לפניו: 'רבונו של עולם, הן אמת שאם תבוא למצות את תפילותיהם של ישראל, על מה הם מתפללים, תמצא שכל תפילותיהם על כסף ועל ממון... ואולם מצה נא עומק ממונם, למה הם צריכים לו, ותמצא שכל ממונם למצוות ומעשים טובים הוא בא. להוצאות שבתות וימים טובים, לגדל בניהם לתלמוד תורה, להשיא בנותיהם לתלמידי חכמים, לפרנס עניים ולהדר את מצוותיך, רבונו של עולם!...' (מתוך בחסד עליון – חסידיים ואנשי מעשה ח"ב עמ' קעח)

פרק שבעה עשר

'כל הכלים ניטלין בשבת ודלתותיהן עמהן...' הטעם הוא מפני שהדלתות מוכנות אגב הכלי והיו מיועדות לטלטול עם הכלי, וגם עתה הן מיועדות להחזרה, לכן אינן מוקצות גם אם נתפרקו. ויש לדמות לדין זה כפתור שנפל מהבגד, כיון שדרך בני אדם להגביהו ולחברו שוב לבגד נמצא שהוא ראוי לשימוש, והרי היה מיועד מאתמול לטלטול אגב הבגד (עפ"י מנחת שבת פח, ב. וכן הביא בשמירת שבת כהלכתה (טו הערה רכא) מהגרשו"א.

והוסיף בשש"כ שאם הוא כפתור פשוט ומצוי שאין מקפידים להחזיר לבגד את כפתור הזה שנפל ממנו מאחר ויש הרבה כיוצא בו – נראה שאסור לטלטלו.

ולא הבנתי כל כך מה לי אם רגילים להחזירו לבגד זה או לבגד אחר, מכל מקום הכפתור מיועד למלאכתו הראשונה וגם אינו בגדר 'שבר כלי' ולעולם הוא עשוי להיות חלק מבגד, אטו שתי דלתות זהות שנתפרקו ואין מקפידים על החלפתן, האם יאסרו בטלטול? ועוד, כמדומה שהרגילות היא להחזיר את הכפתור לאותו הבגד הגם שאין קפידא בדבר.

ובשם הגרי"ש אלישיב שליט"א מובא ('שלמי יהודה' ג, א) שראוי להחמיר בדבר, כי יש לחלק בין דלת שהיא מוזחרת לכלי כמות שהיא, בניגוד לכפתור שמחוסר תפירה ומעשה מחודש לחברו. וכן נראה דעת הגר"מ פינשטיין (אג"מ או"ח ח"ה כב, כ) שכפתור שנשמט מבגד ואין בו שימוש כמות שהוא – מוקצה. ואילו דעת הגר"פ שיינברג שליט"א (בקונטרס בעניני מוקצה שבסו"ס שלמי יהודה, ז) שאין לחלק בין כפתור לדלתות.

'שאינן דומין לדלתות הבית, לפי שאינן מן המוכן'. רש"י כתב לפי שאינן כלי. נראה שדלתות של כלים גדולים כמו ארון וכדו', אינן כדלתות הבית כי הרי שם 'כלי' עליו, ואף על פי שהוא כבד וגדול – להלכה אינו 'מוקצה' (ע' או"ח שח, ב, ודלא כריא"ז להלן פ"ז ח). [ואעפ"י שלענין סילוק הדלתות והחזרתן, כלי הבא במדה דינו כדין מחובר לקרקע, ויש בהם בנין וסתירה, שלא כבשאר כלים – לענין מוקצה הקובע הוא בשם 'כלי'].

והרמב"ם (שבת כה, ו) כתב בטעם איסור טלטול לדלתות הבית שנתפרקו: 'דלתות הבית אעפ"י שהם כלים לא הוכנו לטלטל, לפיכך אם נתפרקו בשבת אין מטלטלין אותן'. ונראה לכאורה שגם לפי טעם זה, כל שהכלי עצמו איננו 'מוקצה' וראוי הוא לטלטול, גם דלתותיו מיטלטלות.

ואולם בספר שמירת שבת כהלכתה (כ, מג) כתב שדלתות של כלי הבא במדה שנתפרקו – אסורות בטלטול. ונראה שלדעתו כל דלת של כלי קבוע, כיון שאינה מוכנה לטלטול, אם נתפרקה אסורה בטלטול. וצ"ע, הלא הכלי עצמו אינו 'מוקצה'.

אכן ארון שמקפידים עליו שלא להזיזו, שמא יתקלקל – הרי הוא מוקצה מחמת חסרון כיס (כמובא במשנ"ב שח סק"ח). ובכגון זה מסתבר שהדלת שנתפרקה אסורה בטלטול. [וסתם ארונות של בגדים וכדו' בזמננו, מסתבר שהם מוקצה, מפני שמקפידים שלא לטלטלם שמא תתעקם הרגל וכדו'. כן מובא בשם הגרש"א בספר 'שלמי יהודה' ג, א].

ולפרש"י היה מקום לומר שאף דלתות של כלים שמקפידים עליהם מותרות בטלטול, לא מיבעיא בנתפרקו מבעוד יום שהרי אין קובעים לדלת מקום, אלא אפילו נתפרקה בשבת יש מקום לומר שגם בין השמשות לא היתה הדלת מוקצית, שהרי היא מיועדת לפתיחה וסגירה והרי אין מקפיד על הדלת להשתמש בה, ואם כן גם לאחר שנתפרקה מותרת. ודוקא דלתות הבית אסורות שאמנם מיועדות לפתיחה וסגירה אך אינן 'כלי', משא"כ דלתות הכלים.

אך יש להעיר שלדברי רש"י להלן (קכו: ד"ה ה"ג), דלתות הכלים ניטלים רק אם יש בהם שימוש כלשהו, כגון לישיב עליהן או להגיש עליהן מוזנות לקטן. ואולם התוס' שם, חולקים על נקודה זו [וכן נפסק בשו"ע].

'מגירה לגור בה את הגבינה'. מבואר שמותר לחתוך גבינה קשה לחתיכות [אבל לא יעשה כן בכלי המיוחד לכך, משום 'טוחן'. משא"כ במגירה או בסכין מותר (עפ"י או"ח שכא, י ומג"א סקי"ב)]. ואף על פי שבעשייתה יש משום 'בנין', אין בסתירתה משום 'סותר' [הגם שכל שיש בו בנין יש בו סתירה, כמו שמבואר בסוגיא דלהלן]. יש שבארו הטעם, מפני שזוהי דרך אכילה לחתוך הגבינה קודם אכילתה ולכן אין זו בגדר 'מלאכה', בניגוד ליצירת הגבינה שנחשבת מלאכה גמורה מפני שאינה שייכת לסדר האכילה.

ויש מי שצדד לפי זה שאין התר לגרור גבינה אלא בסמוך לאכילה, אבל לא להניח לאחר זמן כי אז אין זו דרך אכילה (עפ"י שו"ת רב פעלים ח"א יט). ואולם בשו"ע הגר"ז (שכא, ח) כתב שמותר לחתוך הגבינה דק דק אפילו שלא לאכול מיד. וכן נראה מסתימת שאר הפוסקים (ע"ע במובא בשמירת שבת כהלכתה פרק יא הערה לב).

כוש / 'פלך' בלשון המקרא – כלי טווייה; קנה מחודד שעליו מגולגלים חוטי הצמר או הפשתן הנטוים. **כרכר / 'כרכד' / 'כרכור'** – כלי-אורגים שהוא חד בקצהו, בו מפרידים ומיישרים את חוטי השתי המתוחים, וגם מכים בו לאחר השחלת חוטי הערב שלא יהא האריג מתוח מדי (ערש"י עה סע"ב; רבי עובדיה מברטנורא ע"ז ג, ט).

'אמר ליה רבא [שתי תשובות בדבר], חדא...' כן סגנונו של רבא בכמה מקומות – כמצויין ביוסף דעת כריתות ג.

וכמו במקומות רבים אחרים, אביי אינו נמנע מלשנות הלשון [או עכ"פ מפרש הלשון שלא כמשמעותה הפשוטה] כדי ליישב הקושיא, ורבא מפרש המשנה ככתבה וכלשונה (ע' בפירוט במצוין בסוטה ח).

דף קכג

'מדוכה, אם יש בה שום – מטלטלין אותה, ואם לאו – אין מטלטלין אותה'. יש סוברים שכלי שמלאכתו לאיסור מותר לטלטלו מחמה לצל וכדו' על ידי שנותן עליו ככר או שאר חפצים המותרים. [רק במוקצה לא התירו על ידי ככר או תינוק מלבד טלטול המת, משא"כ כלי שמלאכתו לאיסור] (כן דעת הראב"ן והרא"ש בתשובה כב, ח. והובאה דעה זו בשו"ע ש, ה).

ואולם הרבה מהראשונים חולקים על כך (הרו"ה הרשב"א (בתשובה תתמו) השלמה וכלבו), וכן הכריעו הרבה אחרונים שאין התר על ידי הנחת ככר או תינוק אלא למת. ודוקא בכגון שום במדוכה מותר מפני שהוא מיוחד לכלי זה. וכן תבשיל המונח בקדרה – מותר לטלטל הקדרה מחמה לצל (עפ"י משנ"ב שח סקכ"ו). והביא בשער הציון מהגר"ז שבהפסד מרובה יש להקל. ובשו"ת אור לציון (ח"ב כו, ד בהערה) כתב לפי זה, אדם החושש שרכבו ייגנב, יכול להניח עליו חפץ כלשהו, ולגוררו למקום שמור.

'למדנו רבינו מחט שניטל חררה או עוקצה' – החוד שלה (כפרש"י). ופשט לו שניטל חררה מותר, כי מה איכפת לו לקוץ וכו'. ומשמע שאם ניטל חודה בענין שאי אפשר להוציא בה קוץ – ודאי אינה 'כלי' מפני שאינה ראויה אף לא להוצאת קוץ [והוא הדין בגולמי שבסמוך, כל שלא עשו לה עדיין חוד – אסורה בטלטול] (ע' באור הלכה ש, יא ד"ה וחדשה).

(ע"ב) 'זרב ששת, התם לאו אורחיה הכא אורחיה'. פרש רש"י: שדומה כמי שמאכילו ומשקהו. יש לפרש: כיון שמצוי הדבר שאברי התינוק יוצאים ממקומם, הרי זה כמו אכילה ושתייה שאין שייך לדון עליהם כתיקון הגוף כי כך טבעו, פעמים רעב ופעמים שבע – הלכך כל כגון זה אינו נחשב ל'תיקון'. ומכאן מקור למה שנקטו פוסקים (הגרש"ז א. ע' גם דברי חכמים 338), שקלקולים ההווים תדיר בכלים, כגון מגבעת או כוס פלסטיק שנתקמטו עד שאי אפשר להשתמש בהן, אין בהחזרתם למצב התקין משום איסור תיקון מנא, כי כך דרכן של כלים אלו (עפ"י 'בנין שבת' להר"ח כהן שליט"א פרק כו).

ב. כופים כלי על עקרב בשביל שלא יישך. רבי יהודה הביא מעשה מרבן יוחנן בן זכאי שחשש בדבר לחיוב חטאת, משום 'צידה'. (ע"ע לעיל קז).

הריגת מזויקים; אם רצים אחריו, מותר להרגם משום פיקוח נפש. כן הוא לפרש"י, הרי"ף ר"ח ורמב"ן. אבל לפרוש התוס', לרבי יהודה המחייב על מלאכה שאינה צריכה לגופה אין התר אלא בחמשה המזויקים שמנו חכמים: זבוב שבארץ מצרים, צירעה שבנינוה, עקרב שבחדייב, ונחש שבארץ ישראל, וכלב שוטה בכל מקום – אבל בשאר מזויקים אין בדבר משום 'פיקוח נפש'. וכן הרז"ה אוסר להלכה בשאר המזויקים מלבד החמשה. אם אינם רצים אחריו; רבא בר רב הונא התיר להרוג נחש ועקרב, (וכרבי שמעון הפוטר במלאכה שא"צ לגופה, וכאן לא גזרו חכמים. וכן סובר רבי יהושע בן לוי – כפירוש התוס' ורז"ה). ואילו רב הונא אביו אסר. (ואף על פי שמותר לכפות עליהם כלי כנ"ל – הריגה לא התירו חכמים שמפורסם הדבר יותר. עפ"י תוס'). ורב ששת אמר: נחש – דורסו לפי תומו. וכן אמר רב קטינא: עקרב – דורסו לפי תומו. [ואפשר שכן היא דעת רבי ינאי שנהג התר בהריגת צירעה, והיינו בדורך לפי תומו].

א. מרש"י יש לדייק שדריכה לפי תומו אינו ודאי שימות בכך, ומותר משום דבר שאינו מתכוין, ואף לרבי יהודה האוסר דבר שאינו מתכוין, כאן מותר. ואולם הרמב"ן מפרש שמתכוין להריגתם, וכרבי שמעון הפוטר במלאכה שאינה צריכה לגופה, אבל לרבי יהודה – חייב חטאת.

ב. רבנו חננאל, ר"י ורמב"ן כתבו להלכה שאין להקל בהריגתם אלא בדריסה לפי תומו. ואולם חמשת המזויקים שמנו חכמים – הורגם כדרכם (ראשונים). ויש שהתירו להרוג שאר מזויקים שאינם מסוכנים (עפ"י ר"ת, ע' שה"ג).

ולמעשה כתבו הפוסקים שרק אלו שמסכנים חיי אדם כמו כלב שוטה, נחש או עקרב (גם שחור), או אפילו צירעה שנמצאת בקירבתו של תינוק – מותר להרגם גם כאשר אינם רודפים אחר האדם, וגם מותר לרדוף אחריהם ולחפשם. אבל מזויקים שאינם מסכנים חיים אלא שנשיכתם גורמת לכאב וסבל רב – כופה עליהם כלי וכד'. ואם אי אפשר – מותר לדרסם לתומו דרך הילוכו, באופן שאחרים לא יבואו לטעות שמותר לקטול חרקים גם בלא חשש נזק. וכשרודפים אחריו ואי אפשר לצודם – מותר להרגם להדיא (עפ"י או"ח שטז, י; ש"כ כה, א-ב, ע"ש). ויש מי שכתב לבעל נפש להחמיר על עצמו בכל אותם מזויקים שאין בהם סכנת נפש ואינם רודפים אחריו, שלא להרגם בשום דרך, לחוש לדעת המחייבים על מלאכה שאינה צריכה לגופה (עפ"י שו"ע הגר"ז. ולכאורה כפיית כלי כמוה כהריגה לענין זה, אך נראה שיכול לתפסם בכלי פתוח ולזרקם התוצה, שאין זו 'צידה').

דפים קכא – קכב

קצד. האם מותר לטלטל פמוטות וקרונות?

רבי אבא בר כהנא אמר רבי חנינא: פמוטות של בית רבי מותר לטלטלם בשבת. ופירש לרבי זירא: 'כאותם של בית אביך' (רש"י ור"ח: קטנות היו [ואין בהם פרקים], אבל גדולות אדם קובע להם מקום. תוס': גדולים שאין בהם חיתוכים, או קטנים אעפ"י שיש להם).

להלכה, פמוטות שאינם יקרי ערך שאדם קובע להם מקום, מותרים בטלטול [ואם היו דלוקים בכניסת שבת - ע' לעיל קכ] ככלי שמלאכתו לאיסור - לצורך גופו ומקומו. ואם הם יקרים - אסורים. וכן אם עשויים פרקים או דמוי פרקים - אסור [רעט, ז. ורוב פמוטות שלנו נראים כשל פרקים. וכל שמסתפק בדבר - אסור לטלטל. אור לציון ח"ב יח, כא בבאורים. וע' אג"מ או"ח ח"ה כב, כט שהורה על פמוט המורכב משני חלקים ע"י בורג, שאינו בכלל 'מנורה של פרקים'].

ע"ע פרטים לעיל מו.

וכן קרונות (העשויות למרכב אנשים) של בית רבי מותר לטלטלן.
בניטלות באדם אחד, אבל בשני בני אדם לא נפשט הדבר (ר"ח).

דף קכב

קצת. א. נכרי שהדליק את הנר או דלה מים מן הבור וכדו' לצורך עצמו או לצורך ישראל או לצורך אנשים רבים - האם מותר לישראל להנות מהם?

ב. האם מותר לאדם להעמיד בהמתו בשבת לרעות על גבי עשבים ועל גבי המוקצה?

ג. עיר שישאל ונכרים דרים בתוכה, והיה בה מרחץ המרחיץ בשבת - האם מותר לרחוץ בו מיד במוצאי שבת?

א. נכרי שהדליק את הנר (לעצמו, או לנכרי אחר) - ישראל משתמש לאורו. ואם בשביל ישראל - אסור. מילא מים להשקות בהמתו - משקה אחריו (דוקא. רש"י. וע' באה"ל שכה, י) ישראל. ואם בשביל ישראל - אסור.

א. באיסור דאורייתא אין חילוק בין ישראל זה לאחר; הכל אסורים להנות ממלאכת נכרי שנעשתה עבור ישראל, וצריך להמתין במוצאי שבת 'בכדי שיעשו'. אבל בעשיית איסור דרבנן כגון הבאת דבר דרך כרמלית - אין איסור אלא לזה שנעשה בשבילו (עפ"י תוס' ועוד). ורבנן תם (בספר הישר רפו) כתב להתיר אף בדאורייתא לישראל אחר. והר"ן צידד לאידך גיסא, שמא אף באיסורים דרבנן אסור לכולם, מלבד באיסור תחומין (וכן נסתפק בתורי"ד). ונקטו הפוסקים לעיקר כדעה ראשונה (או"ח שכה, י ובשעה"צ שם אות מח ומשנ"ב שם סקמ"א).

ב. דבר שהיה יכול לישראל ליתלו בהתר; לדעת רבנו תם (בתוס' ספר הישר רפו) ועוד (וכן הביא הרמ"א שכה, י), לא נאסר כשהגוי הביאו באיסור, כגון שדלה מים מהבור עבור שתיית ישראל עצמו, הואיל והיה יכול לירד לבור ולשתות שם - שותה מן המים שדלה לו הנכרי. ור"י אוסר בכל אופן. וכן דעת שאר ראשונים. וכן העיקר להלכה, ואולם במקום צורך גדול או לצורך שבת יש לסמוך להקל (עפ"י משנ"ב שכה סקנ"ו. וכתב מהרי"ל (בשו"ת, קט) שאף ר"ת לא התיר אלא בדיעבד). ובמוצאי שבת יש להתיר מיד בכל אופן (חיי אדם, מובא במשנ"ב שם).

היה הנכרי מכירו לישראל, אסור ליהנות ממנו אפילו לא עשה במיוחד עבור ישראל. ואמר רבא, דוקא בכגון מילוי מים וכד' שיש בו אפשרות תוספת מלאכה והרי מרבב בשביל ישראל, אבל בדבר שאין בו תוספת כגון הדלקת הנר ש'נר לאחד נר למאה, או בעשיית כבש וכד' - מותר אפילו מכירו, כיון שעיקר עשייתו בשביל עצמו. ואביי לא התיר אלא כשעשה שלא בפני ישראל, אבל עשאו בפניו - אסור.

פרשו התוס' שלא נחלק אביי אלא בכגון מעשה דרבן גמליאל בספינה, שאם היה עושה בפניו אסור מפני שעיקר עשייתו לרבן גמליאל שהיה נשיא וראש, אבל בעלמא מותר אפילו בפניו.

היו שם נכרים וישראל, ועשה הנכרי מלאכה עבורם; אם רוב ישראל, או אפילו מחצה על מחצה – אסור [ואפילו לא עשה בפני ישראל, ואף בכגון נר לאחד נר למאה. כן מבואר בגמרא ובפרש"י. וערש"י להלן קנא. ובהדושי בית מאיר שם], ואם רוב נכרים – מותר, שעיקר עשייתו עבורם. אם הנכרי המדליק נשתמש בעצמו באותו נר, אפילו יש שם רוב ישראל – מותר, כי עיקר עשייתו לעצמו והרי אינו מרבה לישראל, שגם לאחד נר למאה (ראשונים [ועריטב"א]; שו"ע רעו. ב. ובמגיד-משנה (ו, ד) נשאר ב'צ"ע' בדין זה. ובתוס' (ד"ה אהדרינהו) משמע שאין התר ברוב ישראל אלא במחצה על מחצה). ע"ע פרטים נוספים בשו"ת אור לציון ח"ב כה, ד.

האחרונים דנו רבות בדין חשמל המיוצר בתחנת כח על ידי נכרים – האם מותר להשתמש באותו חשמל; יש אוסרים. ואולם רבים כתבו להתיר, וגם מנהג העולם כן. וכמה טעמים ניתנו בדבר [חלקם אינם שייכים אלא באופנים ומקומות מסוימים כמובן]; א. אין זו הנאה ישירה ממלאכת הנכרי המפעיל את התחנה. ב. הפועלים עושים מלאכה על דעת הגויים בעלי התחנה ולא על דעת המשתמשים. ג. יש לסמוך על דעת הסוברים שגם הדולק מערב שבת ובא נכרי והוסיף בו שמן, מותר להשתמש לאורו אף בזמן שכבר כלה השמן הראשון, אף כאן יש להתיר להשתמש במכשיר שהיה דולק מערב שבת ברציפות. ד. כשרוב אנשי העיר נכרים, הרי נעשה עבורם. ויתכן שאפילו במיעוט נכרים מותר כיון שגם לצורך אותם נכרים בלבד היו מפעילים התחנה. ה. כשיש במקום חולים ותינוקות, כיון שהמלאכות נעשות לצרכם בהתר – מותר לכולם להשתמש בו (עפ"י אנצ. תלמודית כרך יח, עמ' תשלז ואילך, ע"ש בהרחבה רבה).

ב. מעמיד אדם בהמתו לרעות על גבי עשבים בשבת, אבל לא ע"ג המוקצה (שמה יטול בידו ויאכיל). ומבואר בגמרא (וכ"ה בשו"ע שכד, יג) שאם אינו מעמידה שם באופן ישיר אלא עומד בפניה שלא תפנה הנה והנה, והיא באה על גבי המוקצה בלעדיו – מותר.

עשבים שנלקטו בשבת על ידי נכרי – מוקצים הם. ואפשר אפילו לרבי שמעון דלית ליה מוקצה. ואם היו העשבים גדלים במקום שבהמת ישראל יכולה להגיע אליהם, אפשר שאינם 'מוקצה' (עתוס'; חדושי רעק"א או"ח שכד, יג).

ג. עיר שישאל ונכרים דרים בתוכה והיה בה מרחץ הפועל בשבת; אם רוב נכרים – מותר לרחוץ בה ישראל מיד במוצאי שבת. ואם רוב ישראל – ימתין בכדי שיחמו חמים מפני שמחממים עבור הרוב.

א. מחצה על מחצה – ימתין בכדי שיחמו (ע' להלן קנא. רי"ף; או"ח שכד, יג). רבי יהודה אומר: באמבטי קטנה, אם יש שם רשות (- אדם חשוב, שיתכן ובשבילו מחממים) – רוחץ בה מיד (ע' בגמרא שם. ומשמע שבספק אם בשבילו חממו או בשביל ישראל, תלוי הדבר במחלוקת רב ושמואל). יש מי שכתב שאין כאן מחלוקת, ומודה ת"ק לרבי יהודה באמבטי קטנה (ספר הישר לר"ת ש).

ב. אפילו אם בשבת רוב הרוחצים הגם נכרים, אך כיון שבמוצאי שבת רוחצים בו רוב ישראל, כשחממו בסוף היום על דעת ישראל חממוהו, הלכך צריך להמתין בכדי שיחמו (משנ"ב שכו סקל"ז).

ולעולם הולכים אחר רוב האנשים הרגילים לרחוץ בו במוצאי שבת באותה העת (משנ"ב סקל"ח). ג. דבר שניכר שנעשה במיוחד בשביל ישראל מסוים, כגון נכרי שחפר קבר עבור ישראל או עשה לו ארון – אסור ליהנות ממנו עולמית (כדלהלן קנא).

פרק שבעה עשר

קצו. א. דלתות הכלים ודלתות הבית שנתפרקו – האם מותר לטלטלן בשבת?
ב. דלתות הכלים ודלתות לול של תרנגולים – האם מותר לסלקן ולהחזירן בשבת?

א. דלתות הכלים שנתפרקו, בין שנתפרקו בחול בין בשבת – ניטלות עם הכלים, אבל דלתות הבית שנתפרקו – אינן ניטלות, לפי שאינן מן המוכן (שהרי אינן עשויות לטלטלן).

א. בכלל 'דלתות הבית', דלתות של חלון (ע' משנ"ב שח סקל"ט). וכן ארון גדול המכיל ארבעים סאה (שש"כ כ, מג. וצ"ע הלא אינו מוקצה (שח, ב) וא"כ י"ל שדלתותיו מיטלטלות. ומ"מ ארון קטן הקבוע בקיר וכד' – אסור, וכדין לול המחובר לקרקע. ומה שכתב שם להתיר לפרק דלת ארון קטן של עורה ראשונה – היינו במיטלטל).

ב. יחוד לדעת מערב שבת מועיל להתיר טלטולה, גם יחוד לשבת אחת (שמירת שבת כהלכתה כ, מג; כג הערה ק עפ"י ערוה"ש וחזו"א).

ג. ידית הקבועה בדלת, שנתפרקה – אסורה בטלטול [ויש מקילים כאשר היא נופלת מדי פעם מן הדלת]. ואם היא עשויה להכניסה ולהוציאה בדלת לפי הצורך – מותר להשתמש בה בשבת (ע' שש"כ כ, מג. ובהערה קמו; בנין שבת עמ' מט).

ד. אם צריך אומן להחזיר את הדלת לכלי – הרי היא אסורה בטלטול (עפ"י או נדברו ח"ז מו, וכן מובא בשלמי יהודה ג, ג בשם הגרשו"א – עפ"י תורי"ד כאן. ואין הדבר מוסכם – ע"ש בסוף הספר בקונטרס הגרש"ש).

ב. דלתות של שידה תיבה ומגדל (המיטלטלין); למאן דאמר יש בנין בכלים, אין מסלקים אותן מן הכלי ואין מחזירים, שכשם שיש בנין בכלים כך יש בהם סתירה. ולמ"ד אין בנין וסתירה בכלים – לאביי, משמע שיותר ליטול ולהחזיר, ולרבא – מותר ליטול אבל אסור להחזיר, גזירה שמא יתקע (וחייב משום 'מכה בפטיש' (רש"י), וי"א שחייב משום 'בונה' כי בתקיעה בחוזק מעשה אומן יש בנין בכלים (ר"ן עפ"י רי"ף ורמב"ם).

דלת של לול – לא נוטלים ולא מחזירים מפני שהוא מחובר לקרקע.

א. להלכה אין בנין וסתירה בכלים ומותר ליטול הדלת מציריה ואסור להחזיר גזירה שמא יתקע, כרבא (או"ח שח, ט). וכלי הבא במידה, שמכיל ארבעים סאה ויותר – יש בו בנין וסתירה, כנ"ל.

ב. דלת של לול המחובר לקרקע – המחזירה חייב משום בונה (כדמשמע ברש"י וברמב"ם י, יד כב, כה; ב"י שיג וט"ז שם סק"ה. ומלשון הרמב"ם בפכ"ב נראה שאינו חייב אלא אם תקע, ותמה המ"מ הלא גם בלא תקיעה חייב משום בונה על החזרתה. וכ"מ בפסקי הרי"ד והרי"א ז).

דפים קכב – קכג

קצו. כלים שמלאכתם לאיסור – מהם בטלטול?

כלים שמלאכתם לאיסור, כגון קורנס של נפחים; רב יהודה אסר בטלטול אפילו לצורך גופם כגון לפצח בקורנס אגוזים. רבה התיר לצורך גופם ולא צורך מקומם (כמפורש להלן קכד. וברש"י). אביי הקשה על כך ורבה תירץ לו, וחזר אביי והסכים לרבה (תוס') והתיר לצורך גופם ואסר לצורך מקומם. ואילו רבא התיר אף לצורך מקומם. אין איסור אלא כגון שמטלטלם מחמה לצל או מפני הגנבים (וכן סוברים רב ורבי אלעזר. להלן קכד:).